

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.1/13>**Мельник О.Г.**Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України**Мельник Р.П.**Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ

Проблема вимушеного залишення особами місць свого постійного проживання та вимушеного переселення в інші регіони України є надзвичайно актуальною на сьогодні.

Дослідження присвячено вивченню нормативно-правового механізму державного регулювання соціального забезпечення осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру. З цією метою було проаналізовано та систематизовано нормативно-правові акти щодо регулювання соціального забезпечення даної категорії осіб, здійснено моніторинг програм, проєктів та стратегій, спрямованих на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб.

Визначено, що нормативно-правовими актами України врегульовано такі механізми соціального забезпечення осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру, як: забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, соціальні виплати, гуманітарна допомога, створення умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючих територіальних громадах, реалізація житлових та майнових прав, працевлаштування та освіта внутрішньо переміщених осіб.

Вивчено основні проблеми соціального захисту осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Проведена робота щодо аналізу та систематизації нормативно-правових актів щодо регулювання соціального забезпечення осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру, дозволила полегшити застосування механізму організації надання матеріальної допомоги (компенсації), забезпечення житлом, медичної, психологічної, гуманітарної та інших видів допомог особам, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Дослідженням визначено потребу в розробці та реалізації більш конкретних та деталізованих механізмів взаємодії органів влади та місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, волонтерськими, благодійними організаціями, іншими юридичними та фізичними особами з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: *нормативно-правовий механізм, державне регулювання, соціальний захист, внутрішньо-переміщена особа, надзвичайна ситуація, збройна агресія.*

Постановка проблеми. Збройна агресія, що була здійснена відносно України в 2014 році з окупацією частини східних областей та АР Крим призвела до появи значної кількості внутрішньо переміщених осіб. Бойові дії, руйнування критичної інфраструктури та приватних домоволодінь, неможливість забезпечення спокійного життя на окупованих територіях змусило сотні тисяч українців покинути свої домівки та переїхати на підконтрольну Україні територію.

24 лютого 2022 року через повномасштабне вторгнення Росії, застосування країною-агресором всієї наявної військової техніки: ракет, танків, літаків, човнів та живої сили, що завдає просто неймовірних руйнувань інфраструктури, житлового фонду по всій території нашої країни додало ще одну категорію громадян України – біженці. Жахливі злочини та вбивства не тільки військових, а й цивільних громадян змусило вже мільйони наших громадян тимчасово, а когось і на

постійно, переїхати за кордон, на західну й центральну частини країни.

Влада країни, волонтери та просто звичайні громадяни докладають усіх зусиль, щоб допомогти постраждалим: забезпечують житлом, харчуванням, одягом та побутовими речами, так як деякі з них через війну втратили все.

Проте, через довготривалість військової агресії Російської Федерації проти України та катастрофічність її наслідків виникла необхідність повноцінного соціального забезпечення осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру, та відпрацювання і вдосконалення його нормативно-правового механізму державного регулювання.

Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні [1].

На сьогодні особливого значення набуває нормативно-правове регулювання захисту внутрішньо переміщених осіб – громадян України, іноземців або осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, які були змушені залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій воєнного характеру. Внутрішньо переміщені особи потребують різного роду допомоги: фінансової, гуманітарної, соціальної, психологічної тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові аспекти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб досліджені в численних працях таких науковців, як: М. Кобець, І. Козинець, О. Фесенко, А. Медвідь, О. Новікова, О. Кайтанський, Л. Шестак. Водночас, у цих дослідженнях не приділено належної уваги питанню нормативно-правового механізму державного регулювання соціального забезпечення осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Тому важливим кроком на шляху до належної та високоефективної реалізації норм соціально-

правового забезпечення осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру, є ґрунтовне дослідження організаційних і правових засад соціального забезпечення даної категорії осіб в Україні.

Метою даного дослідження є дослідження нормативно-правового механізму державного регулювання соціального забезпечення осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі задачі:

- проаналізувати та систематизувати нормативно-правові акти щодо регулювання соціального забезпечення осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру;
- здійснити моніторинг програм, проєктів та стратегій, спрямованих на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб;
- дослідити основні проблеми соціального захисту осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нормативно-правове регулювання соціального забезпечення осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру, повинно забезпечувати вирішення таких основних проблем: можливість працевлаштування переселених громадян; пошук місця проживання; надання медичних послуг; надання соціальної підтримки переселеним громадянам залежно від їх матеріального становища та соціального статусу; регуляція процедури оформлення необхідних документів для отримання матеріальної допомоги; надання психологічної допомоги; влаштування дітей в дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади, студентів – у заклади професійної (професійно-технічної) освіти та заклади вищої освіти; організація дозвілля тощо.

Чинне законодавство України намагається вирішити ряд проблем, що постають перед внутрішньо переміщеними особами. Основоположним нормативно-правовим документом у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, який безпосередньо спрямований на вирішення цих питань, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1]. Ухвалення цього Закону безперечно є правовим здобутком держави, що прагне пом'якшити негативні наслідки збройного конфлікту, тимчасової окупації, порушення прав людини, а також надати першочергову допомогу тим громадянам України, які для реалізації своїх

прав на безпечні умови життя та здоров'я були вимушені переїхати з небезпечної зони [2]. Згідно з даним Законом передбачена взаємодія органів влади та місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, волонтерськими, благодійними організаціями, іншими юридичними та фізичними особами з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, однак це потребує розробки і реалізації більш конкретних та деталізованих механізмів.

Позитивним моментом є те, що урядом розроблено комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України [3]. Метою такої програми є розв'язання основних проблем громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, та зниження рівня соціальної напруженості серед них і в суспільстві; сприяння інтеграції та соціальній адаптації таких осіб за новим місцем проживання; допомога в забезпеченні створення належних умов для життєдіяльності, прав та реалізації потенціалу; забезпечення соціальної, медичної, психологічної та матеріальної підтримки; створення передумов для компенсації завданої їм матеріальної та моральної шкоди; створення сприятливих умов для добровільного повернення на місця попереднього проживання.

Державою визначено механізм надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам на придбання житла за кошти, передбачені у державному бюджеті за програмою «Надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам» [4]; механізм надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій і розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [5]; механізм надання компенсації центральним та місцевим органам виконавчої влади, військовим адміністраціям за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану [6], механізм компенсації витрат, що пов'язані з безоплатним тимчасовим розміщенням (перебуванням) внутрішньо переміще-

них осіб [7], механізм викупу, будівництва житла з метою передачі для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів, коштів міжнародних донорів, добровільних внесків фізичних і юридичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством [8] та ряд інших механізмів.

Крім вищеперерахованих нормативно-правових актів існує ряд законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, посилення гарантій дотримання прав і свобод, соціального захисту внутрішньо переміщених осіб тощо.

З метою вдосконалення державної політики у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб та здійснення державою всіх належних та доступних для людей заходів для розв'язання проблем, пов'язаних з негативними наслідками внутрішнього переміщення, яке виникло внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, розроблено Стратегію [9]. Підвищити якість життя внутрішньо переміщених осіб можна шляхом посилення їх спроможностей та соціальної стійкості, стимулювання економічної активності, забезпечення реалізації їх основоположних прав і свобод, тому урядом України до 2024 року визначено такі стратегічні цілі: реалізація житлових та майнових прав внутрішньо переміщених осіб, працевлаштування та освіта внутрішньо переміщених осіб, реалізація права на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, медичне забезпечення внутрішньо переміщених осіб, доступ до документів, створення умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючих територіальних громадах.

Значна увага державою приділяється підтримці сімей з дітьми в умовах воєнного стану. За пропозицією Міністерства соціальної політики щодо реалізації за участю Міжнародного надзвичайного фонду допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) спільного проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення Урядом прийнято постанову [10]. Право на виплату додаткової грошової допомоги за рахунок коштів ЮНІСЕФ мають такі категорії населення: сім'ї, до складу яких входять троє і більше дітей, з яких не менш як одна дитина не досягла двох років, та сім'ї, до складу яких входять двоє і більше дітей, з яких не менш як одна дитина має інвалідність.

Окремо слід відзначити створену гуманітарну платформу «Допомога з метою забезпечення

нагальних потреб громадян, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру. Протягом 2022 року на платформі «Допомога українські родини отримали грошову допомогу від міжнародних організацій на суму майже

6 млрд гривень, а 22530 сімей отримали допомогу у вигляді продуктів харчування, ліків, палива від волонтерів на суму майже 7 млн гривень [11].

Проаналізувавши нормативно-правові акти щодо регулювання соціального забезпечення

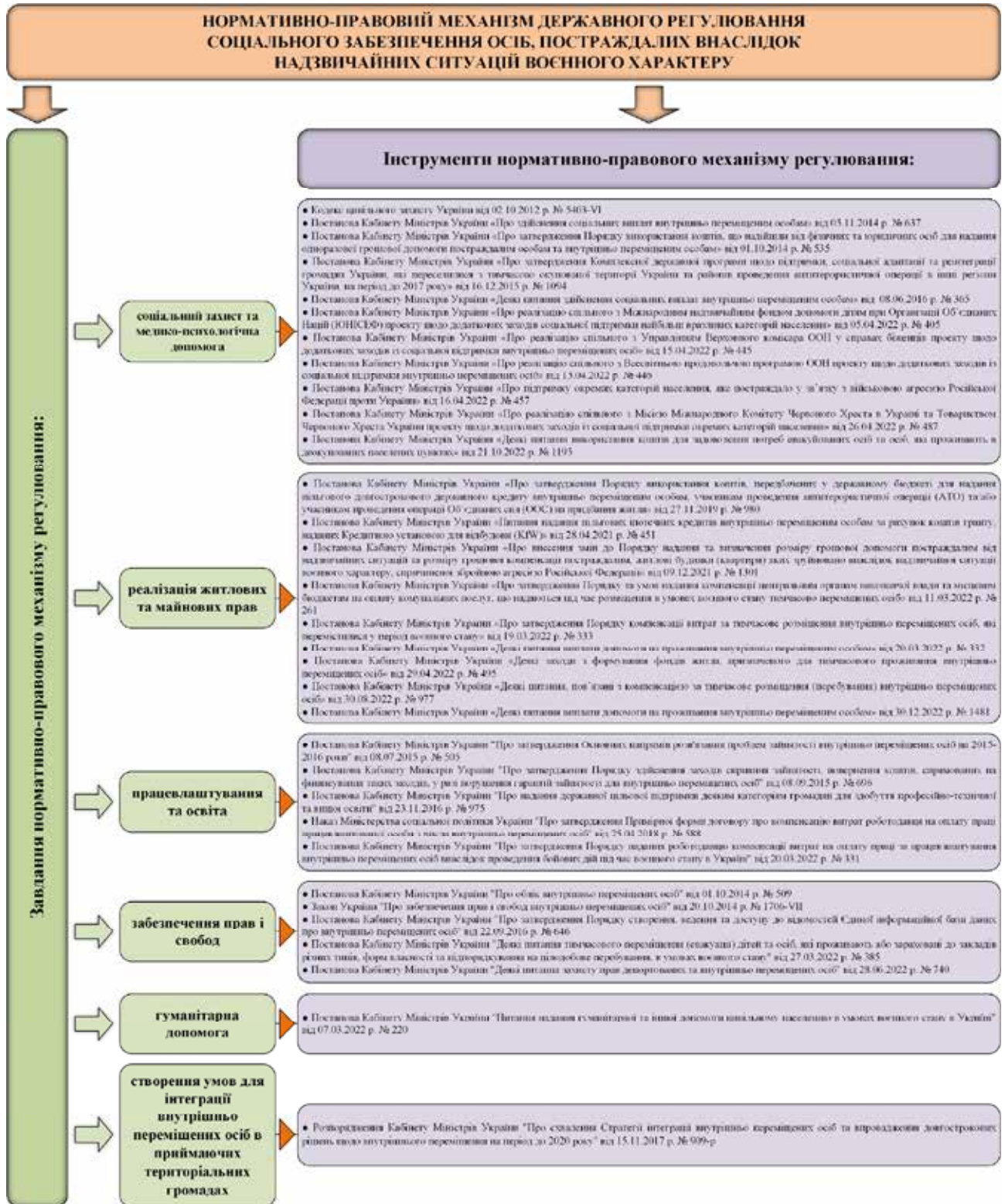

Рис. 1. Структурна схема нормативно-правового механізму державного регулювання соціального забезпечення осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру

внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру, нами розроблено структурну схему нормативно-правового механізму державного регулювання соціального забезпечення даної категорії осіб, що представлена на рис. 1.

Висновки. Належний соціально-правовий захист осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру, є важливим чинником реалізації норм соціально-забезпечувального законодавства України, що сприяє ефективному виконанню пріоритетних завдань соціальної держави у сфері забезпечення гідного рівня життя, гарантування соціальної стабільності, соціальної безпеки і соціальної допомоги у мирний час та в особливий період.

Аналіз та систематизація нормативно-правових актів щодо регулювання соціального забез-

печення осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру, проведений моніторинг програм, проєктів та стратегій, спрямованих на соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, дозволять полегшити застосування механізму організації надання матеріальної допомоги (компенсації), забезпечення житлом, медичної, психологічної, гуманітарної та інших видів допомог особам, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Також на сьогодні існує потреба в розробці та реалізації більш конкретних та деталізованих механізмів взаємодії органів влади та місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, волонтерськими, благодійними організаціями, іншими юридичними та фізичними особами з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Список літератури:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
2. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2016. 448 с.
3. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF#Text>
4. Питання надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам за рахунок коштів гранту, наданих Кредитною установою для відбудови (KfW): Постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2021 р. № 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2021-%D0%BF#n43>
5. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 р. № 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#n7>
6. Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. № 261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2022-%D0%BF#Text>
7. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 р. № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text>
8. Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 р. № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-%D0%BF#Text>
9. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2021 р. № 1364-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2021-%D1%80#Text>
10. Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проєкту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405-2022-%D0%BF#Text>
11. Один рік роботи «Допомоги – платформи», що об'єднала 50 країн світу // Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22644.html> (дата звернення 05.03.2023).

Melnyk O.G., Melnyk R.P. REGULATORY AND LEGAL MECHANISM OF STATE REGULATION OF SOCIAL SECURITY FOR PERSONS WHO HAVE BEEN INJURED AS A RESULT OF EMERGENCY SITUATIONS OF A MILITARY CHARACTER

The problem of people being forced to leave their places of permanent residence and being forced to relocate to other regions of Ukraine is extremely relevant today.

The study is devoted to the study of the normative-legal mechanism of state regulation of social security of persons affected by emergency situations of a military nature. For this purpose, normative legal acts on the regulation of social security for this category of persons were analyzed and systematized, programs, projects and strategies aimed at the social protection of internally displaced persons were monitored.

It was determined that the following mechanisms of social security for persons affected by emergency situations of a military nature are regulated by the normative legal acts of Ukraine, such as: ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons, social payments, humanitarian aid, creating conditions for the integration of internally displaced persons in the host territorial communities, implementation of housing and property rights, employment and education of internally displaced persons.

The main problems of social protection of persons injured as a result of emergency situations of a military nature have been studied.

The work carried out on the analysis and systematization of normative legal acts on the regulation of social security for persons affected by emergency situations of a military nature made it possible to facilitate the application of the mechanism for the provision of material assistance (compensation), provision of housing, medical, psychological, humanitarian and other types of assistance to persons who suffered as a result of emergency situations of a military nature.

The research determined the need for the development and implementation of more specific and detailed mechanisms for the interaction of authorities and local self-government with public associations, volunteer, charitable organizations, other legal entities and individuals on issues of ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons.

Key words: *regulatory and legal mechanism, state regulation, social protection, internally displaced person, emergency situation, armed aggression.*